

Patrimoniul documentar bănăţean – victimă a tensiunilor de după Primul Război Mondial

Ionela Moscovici*

Keywords: *First World War; Banat; Violences against Documents; Requisitions of Documents; Destruction of Documents*

Banatul era, până la Primul Război Mondial, leagănul unei entităţi ce avea sentimentul de apartenenţă faţă de o comunitate cosmopolită din punct de vedere etnico-religios: românii, sârbii, germanii, maghiarii şi o serie de alte minorităţi mai mici ca pondere. Prăbuşirea Imperiului austro-ungar şi spulberarea frontierelor sale au dezorganizat Banatul, l-au lăsat pradă unor suprapuneri de autorităţi sau anomiei¹.

Perioada imediat următoare conflagraţiei mondiale, ultimele luni ale anului 1918, dar mai ales prima jumătate a anului 1919, este una critică, plină de echivocuri, asemuindu-se cu un fel de topos al violenţelor cu caracter etnic. A fost un timp nefast pentru pace, lumea postbelică fiind încercată de noi tulburări: revolte la nivelul satelor, dezordini declanşate de revenirea soldaţilor de pe front, reglări de conturi mai vechi (între români şi maghiari/evrei), revendicări îndârjite ale aceluiaşi teritoriu (de către români şi sârbi). Chiar dacă provincia nu purta numele vreuneia din naţionalităţile care o locuiau, fiind a tuturor datorită unui îndelungat exerciţiu de convieţuire², războiul a transformat Banatul într-un petec de pământ cu mai mulţi moştenitori reclamaţi, ce nu mai percepeau un viitor comun.

Dacă în anii 1914-1918 bănăţenii de toate naţionalităţile au luptat pentru cauza Imperiului habsburgic, străină în bună parte de interesele lor proprii, în 1918-1919 se lansează într-un război pentru câştigarea întâietăţii, uzitând de diverse mijloace: forţa, ocuparea teritoriului, propagandă, memorii, solicitarea de sprijin extern aliat prin misiunea militară franceză etc. Caracteristic acestei perioade este orientarea agresivităţii dinspre şi înspre elementul românesc, o violenţă cu dublu sens: românii care plătesc poliţe restante funcţionarilor din administraţia maghiară, sârbii care rechiziţionează orice de la populaţia bănăţeană şi care revendică mai ales partea vestică a Banatului.

* Această lucrare a fost posibilă prin sprijinul financiar oferit prin Programul Operaţional Sectorial Dezvoltarea Resurselor Umane 2007-2013, cofinanţat prin Fondul Social European, în cadrul proiectului POSDRU/107/1.5/S/76841, cu titlul "Studii doctorale moderne: internaţionalizare şi interdisciplinaritate".

¹ Julia Eichenberg & John Paul Newman, *Violence in Dissolving Empires after the First World War*, "Contemporary European History" 19 (2010), 3, p. 187.

² Iulian Lalescu, *Banatul ca denumire*, "Vestea", <http://vestea.wordpress.com/about/opinii/iulian-lalescubanatul-ca-denumire/>.

Patrimoniul documentar bănăţean nu s-a putut sustrage acestor tensiuni, plătind la rândul lui un regretat tribut conflictului prin rechiziții sau distrugerii de documente, arhive și biblioteci. Într-o primă fază, aceste acte de vandalizare se datorează românilor, care au resimțit dureros pierderile rudelor căzute pe front, dar și neajunsurile materiale din timpul conflictului, toate întreținute de o îndelungată relație plină de frustrări cu primarul sau notarul de origine maghiară. Înăspriți de luptele de pe front, reveniți la vetrele lor într-o totală dezordine, exaltați pe fondul consumului de alcool, soldații dau frâu liber unei mâini latente și se avântă în acte de răzbunare. Povara purtării unui conflict mondial a marcat societatea satului. Toamna anului 1918 și perspectiva redefinirii spațiului bănăţean în granițele unui stat național au creat contextul unor tensionate căutări: înlăturarea oricăror elemente etnice sau culturale de factură maghiară, promovarea valorilor românești (cântecele corale, fanfarele, steagurile tricolore). În multe dintre localitățile bănăţene sunt distruse inscripții și însemne ale instituțiilor administrative și școlare, sunt devastate școli și notariate, sunt jefuite primării. Multe din textele memorialistice bănăţene³ surprind și descriu fragmentar cauzele și consecințele acestor distrugerii.

“Cum veneau de pe fronturi și vedeau multe răzbunări ale poporului asupra asupritorilor de odinioară, s-a întâmplat și în comuna noastră că în prima duminică din luna noiembrie 1918, după ieșitul din biserică, au intrat oamenii în școala confesională, au luat tabla cu «*Himnusz*»-ul și au ars-o, apoi tabla de pe casa comunală cu inscripția «*Községháza*» au aruncat-o în mijlocul străzii și matriculele din cancelaria notarială le-au aruncat în stradă și noroi, zicând că au răbdat destul să fie înșcriși ca vitele și au început a pretinde să se noteze cunune și înmormântări numai la biserică.”⁴

În localitatea Socol, de pe clisura Dunării, a fost devastat notariatul⁵, iar o bună parte a actelor primăriei din Gornea au dispărut în urma unui jaf⁶. Tot în aceeași zonă, dar la Pojejena de Sus, jandarmii au fost somați să predea armele, astfel că, neavând de ales, au îndeplinit ordinul. Din dorința de a brava, de a-și dovedi forța și superioritatea, dar și pe seama faptului că se transmitea în mai toate comunele un anumit spirit de nesupunere cu accente bolșevice, aceștia “[...] s-au dus la casa notarului Kiss, spărgând pivnița au produs revoluția de acolo, nimicind toate arhivele notariatului, școalei și finanțelor”⁷.

Entuziasmul de la finalul războiului a transpus populația satelor bănăţene într-o stare de rătăcire, a lăsat-o la derută, fără a identifica repere stabilizatoare. Pacea era aclamată violent de soldații care își pierduseră răbdarea pe front sau de prizonierii care suferiseră în lagăre. Părea că întregul univers bănăţean era cuprins de

³ Muzeul Banatului din Timișoara [MBT] păstrează în fondul Ilieșiu o serie de chestionare realizate în anii 1934-1939, privind situația din satele și comunele bănăţene în timpul și după primul război mondial. Principalii repondenți au fost preoții, dar și învățătorii sau veteranii de război.

⁴ MBT, fond Ilieșiu, ds. 39 *Căprioara*, f. 8v.

⁵ Alexandru Moisi, *Monografia ținutului Clisura*, Oravița 1934, p. 126.

⁶ *Ibidem*, p. 259.

⁷ *Ibidem*, p. 155.

o "furie victorioasă", care nu se manifesta numai prin aclamaţii sau strigăte de bucurie, prin spirit petrecăreţ, ci şi prin acte de vandalism, ce nu au ferit obiectele de artă sau cărţile rare. Relatarea următoare face referire la un astfel de episod în care a fost distrus domeniul familiei Mocsonyi din Bulci⁸, iar o bună parte din bunurile de valoare au fost înstrăinate.

"Populaţia de pe front era însufleţită, ştiindu-se scăpată de sub dominaţia maghiară. În primele zile s-au dedat la dezordine, după ce s-a restabilit ordinea a început să se simtă libertatea. Vreo 20-25 de locuitori au devastat castelul domeniului Mocsonyi – de unde au luat diferite obiecte casnice, obiecte de aur şi argint. [...] devastarea a fost mai apoi oprită de însuşi [sic!] locuitorii pacinici ai comunei. Mai târziu cea mai mare parte din obiecte au fost restituite familiei Mocsonyi. Alte devastări nu au fost."⁹

O serie de alte acte de violenţă au avut în centru o altă proprietate a familiei Mocsonyi, respectiv castelul din Căpâlnaş, a cărui arhitectură se aseamănă celei a Micului Trianon de la Versailles. Aici fusese reşedinţa preferată a lui Alexandru Mocsonyi (1841-1909), preşedintele Partidului Naţional Român din Banat şi Ungaria, deputat în parlamentul de la Buda, scriitor şi filosof, unde se păstra o impresionantă bibliotecă cu ediţii princeps legate în piele, dar şi preţioasele manuscrise ale intelectualului bănăţean.

"Revoluţia a izbucnit şi prin unele comune, furau unii de la alţii ce aveau cu plac, dar mai ales cel tare de la cel mai slab.

Cu părere de rău amintesc că, românul, în furia lui victorioasă, de multe ori se va răzbuna pe lucrul de preţ, de valoare. Cum s-au răzburat nescari ţigani din Căpâlnaş de au aprins castelul de ocol, arzând biblioteca preţioasă, de multă valoare."¹⁰

Spolierea Banatului de documente, de materiale arhivistice, de hărţi întreprinsă de către sârbi poate avea mai multe justificări. Dosarul de revendicare a părţii vestice a Banatului, a fostului comitat Torontal, dar şi a Timişului, dosar ce se afla pe masa Conferinţei de Pace de la Paris, trebuia să fie substanţial, chiar foarte consistent. Astfel că nu era vorba doar de un simplu demers de acumulare, de stocare a unor importante documente, ci reprezenta şi un expedient euristic, pentru a completa lacunele existente sau pentru a orienta discursul revendicativ într-o direcţie diferită de cea a concurenţilor români. Conturarea tot mai evidentă a compromisului teritorial, a divizării regiunii, i-a determinat pe sârbi să recurgă la astfel de acţiuni de rechiziţionare şi de ridicare de materiale documentare, fiind în căutarea de argumente

⁸ Localitate situată la sud de Mureş, aparţinând comunei Bata din judeţul Arad.

⁹ MBT, fond *Ilieşiu*, ds. 38 *Căpâlnaş*, f. 2 a răspunsului la chestionar.

¹⁰ *Ibidem*, ds. 7 *Bata*, *Istoricul comunei Bata din judeţul Severin în decursul anilor 1918-1919*, f. 1. Faptul că în prima parte se vorbeşte de spiritul românesc răzbunător, iar apoi se trece responsabilitatea doar în seama unei etnii, ne determină să credem că implicarea în actele de distrugeri a fost generală, participând cu toţii.

revelatoare, care să le justifice pretențiile asupra Banatului. Înfruntarea diplomatică dintre sârbi și români urma să se ducă până la cele mai mici detalii. Presa contemporană acelei perioade consemnează faptul că furtul de documente se datora faptului “că sârbii nu pot susține în mod serios și cu argumente reale revendicările lor asupra Banatului”¹¹.

În privința tuturor rechizițiilor, sârbii reclamau Convenția de armistițiu de la Belgrad, care prin articolele 4-8 le-a creat o adevărată rampă de lansare. Se justificau astfel ridicările de material prin completarea deficitului produs Serbiei de război¹². Noile ordine emise de francezi în a doua jumătate a lunii martie trebuie plasate și interpretate în contextul umplerii golurilor decizionale lăsate de documentul de la Belgrad. În acest sens, comandantul general al Armatei Ungariei a transmis generalului Pruneau dispoziția “interzicerii sub diverse pretexte a ridicării materialului de cale ferată sau militar sau al statului.”¹³

Documente franceze microfilmate, deținute de Arhivele Naționale ale României, fac referiri la rechiziționări ale armatelor sârbești. Astfel, un raport săptămânal al Cercului Reșița din 5 iulie 1919 consemnează faptul că directorul pădurilor a semnalat ridicarea de către sârbi a arhivelor Minelor din Oravița. Se propune ca soluție realizarea unui partaj care să permită ca documentele ce privesc minele cercului să poată fi păstrate în zonă¹⁴.

Printr-o notă informativă, generalul Armatei franceze din Orient este avertizat de către generalul Farret că sârbii intenționau ridicarea și transferarea la Belgrad a tuturor instrumentelor de măsurare a terenului de la birourile de inginerie cadastrală¹⁵. Intenția a fost imediat pusă în practică, după cum reiese din nota generalului de Lobit, care constată faptul că planurile și registrele cadastrale ale comitatului Timiș au fost transferate nu la Belgrad, ci la Becicherecul Mare, pentru a fi stabilite hărțile și planurile de detaliu ale confiniului româno-sârb. Marele Cartier General al armatei sârbe a dat asigurări că după stabilirea frontierelor, acestea vor fi date guvernului în cauză.

Sursele memorialistice confirmă această practică a armatelor sârbești, după cum reiese din textul lui Gheorghe Cotoșman¹⁶, contemporan al evenimentelor, mai târziu devenind preot. Acesta a realizat o lucrare cu caracter monografic despre localitatea de graniță Sănnicolaul Mare, inventariind diversele etape ale distrugerii și pierderii de documente: Revoluția de la 1848 și Războiul Mondial. Destinația documentelor luate din Sănnicolaul Mare este incertă, oferindu-se ca variante fie Becicherec¹⁷, fie Kikinda¹⁸.

¹¹ *Chestia Banatului*, “Românul”, nr. 13 din 17/30 ianuarie 1919, f. 2.

¹² *Text of Military Convention between the Allies and Hungary, signed at Belgrade november 13, 1918*, în *The American journal of international law, Supplement: Official documents*. 1919, 4. vol. 13, p. 400-401.

¹³ ANR, colecția *Microfilme Franța*, rola 303, c. 208.

¹⁴ *Ibidem*, c. 240.

¹⁵ *Ibidem*, c. 264.

¹⁶ Originar din Sănnicolaul Mare, Gheorghe Cotoșman avea 14 ani în 1919.

¹⁷ Referire la orașul Becicherecul Mare din acea perioadă, anexat din 1919 de Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, în prezent orașul Zrenjanin în Republica Serbia.

“Documentele cele mai vechi de la Primăria comunală se ridică numai până la 1877. Multe din scriptele vechi și mai noi au fost distruse în revoluțiile din 1848 și 1918, altele însă și cele mai importante au fost ridicate de armata sârbească și transportate odată cu registrele de la judecătorie și cartea fundoaară în Jugoslavia la Becicherec ori Chichinda. Pe baza proceselor verbale ale ședințelor Consiliului comunal se poate reconstitui seria primarilor, subprimarilor, notarilor, juraților și consilierilor comunali.”¹⁹

În luna iunie 1919, comandamentul sârb din Timișoara permite și chiar supraveghează o serie de rechiziții care vizau atât instituțiile, cât și locuințele particulare. Sunt confiscate toate aparatele telefonice private din Timișoara pentru a fi puse la dispoziția diferitelor ministere de la Belgrad, se încearcă și punerea sigiliului pe aparatul de telegraf al biroului atașatului militar român de pe lângă misiunea franceză, sunt luate mobile și obiecte din argint, cărți ale bibliotecii publice din oraș, materiale din lemn și metal de la diferitele uzine și fabrici. Toate acestea sunt încărcate în vagoane sau pe șlepurile de pe canalul Bega cu destinația Belgrad sau a unor orașe din vestul Banatului²⁰. Intervențiile generalului francez Pruneau, precum și inițiativa românilor de a închide stăvilarele de la Coștei au mai redus din amploarea acestor ridicări de obiecte și materiale.

“[...] la Coștei s-au închis stăvilarele care duc apa Timișului în albia râului Bega, care trece prin Timișoara și pune în mișcare majoritatea din turbinele fabricilor și uzinelor din acea localitate.

Prin scăderea apei, toate șlepurile încărcate cu diferite obiecte și materiale pe care sârbii le duceau spre Tisa la Belgrad, s-au împotmolit...”²¹

În urma protestelor intelectualilor bănățeni și a reacției generalului francez de Lobit, comandantul Armatei din Ungaria, în subordinea căruia se aflau și unitățile militare franceze staționate în Banat, pe data de 19 iulie voievodul Misici a dat ordin de încetare a oricărei rechiziții de către sârbi²².

Deși din multe fonduri arhivistice ale localităților de graniță din Banat lipsesc acte mai vechi de 1920 sau chiar 1925, cum este cazul Moraviței, totuși o serie de note informative din perioada interbelică întăresc, pentru partea de est a regiunii, faptul că nu mai sunt acte care ar trebui restituite fie de statul român, fie de cel sârb. În acest sens, oferim drept exemplu adresa Primăriei orașului Caransebeș din 31 decembrie 1928:

¹⁸ Kikinda, oraș anexat în 1919 de Regatul sârbilor, croaților și slovenilor, actualmente Republica Serbia.

¹⁹ Gheorghe Cotoșman. *Din trecutul Bănatului. Comuna și bisericile din Sănnicolaul-Mare. Monografie istorică*, 2, Timișoara 1932, p. 161.

²⁰ Valeriu Leu & Nicolae Bocșan, *Marele Război în memoria bănăţeană (1914-1919)*, Cluj 2012, p. 613-615, *apud* Pompiliu Ciobanu, *Unirea Banatului și încorporarea Timișoarei la România Mare. Date istorice adunate de dr. Pompiliu Ciobanu*, Timișoara 1934.

²¹ *Ibidem*, p. 613.

²² *Ibidem*, p. 614.

“Referindu-ne la ordinul Dvoastră nr. 20161 din 17 decembrie 1928 avem onoarea a vă raporta, cum că armata sârbă n-a luat niciun act sau document cu sine de la această Primărie și nici Primăria n-are niciun act sau document care urmează să fie predate delegaţilor statului.”²³

În cazul altor localităţi, pe lângă evenimentele generatoare de acte de vandalism (revoluţia, războiul, ocupaţia), este invocată incompetenţa sau necunoaşterea codului de practici și norme privind tratarea actelor mai vechi, păstrate în spaţii improprii. Astfel o bună parte a actelor găsite după Războiul Mondial în podul primăriei din Comloşul Mare au fost incendiate din ordinul fostului notar al localităţii. Totuşi, textul monografic al Comloşului, realizat de preotul Gheorghe Cotoşman, menţionează păstrarea unor procese verbale ale şedinţelor primăriei din timpul războiului.

“Durere însă că noi cei de azi nu putem avea fericirea de a cunoaşte și numele acestor bravi chinezi români, și aceasta din simplul motiv că actele vechi de la Primăria comunală, în parte s-au risipit din neglijenţa diferiţilor notari străini de neamul nostru, în parte au dispărut în cursul revoluţiei de la 1848, în cursul războiului și sub ocupaţia sârbească din 1918-1919, iar restul de acte vechi ce-au mai rămas prin podul Primăriei au fost arse din ordinul fostului notar Crucin Horaţiu în anul 1921. Protocolul şedinţelor antistei (consiliului) comunale din anii 1878-1888 este singurul act mai vechi ce se păstrează în arhiva Primăriei. Celelalte procese verbale încep numai de la 16 august 1916. După acerbe lupte, începând cu anul 1911 procesele verbale se redactează și în limba română. Matriculele primăriei încep a se purta numai de la anul 1895.”²⁴

Situaţia ambiguă și suprapunerile de autorităţi din anii 1918-1919 (persistenţa administraţiei maghiare, ocupaţia militară și introducerea vremelnică a stăpânirii sârbeşti, preluarea “imperului” de către români) s-a reflectat și în redactarea diverselor acte. Deși oficial, în vara anului 1919, localitatea Cenad este integrată României, totuși dificultățile de uniformizare administrativă mai persistă încă pentru câțiva ani. Astfel, în intervalul de timp 1919-1922, actele oficiale din această localitate se redactează în limba maghiară. O parte a funcționarilor din fosta administrație maghiară depun jurământul față de statul român, însă barierele lingvistice și lipsa de noi norme de redactare administrativă împiedică existența unei linii coerente în acest sens.

“De la 1853 încoace în arhiva primăriei se află mai multe acte de o reală și netăgăduită valoare cu privire la trecutul politico-administrativ și social-

²³ *Arhivele Statului 1831-1990*, catalogul expoziției organizate la Arhivele Naționale ale României cu ocazia desfășurării Conferinței internaționale “Arhive, Istorie și Politică în România secolelor XIX-XXI”, București, 21-22 septembrie 2012.

²⁴ Gh. Cotoşman, *Din trecutul Bănatului. Comuna și Bisericile din Comloşul-Mare și Lunga. Monografie istorică*, 3, Timișoara 1934, p. 266.

economic al comunei. Până la 19 octombrie 1918, protocolul ședințelor Consiliului Comunal a fost redactat în ungurește; de la 10 decembrie 1918 până la 5 martie 1919 – pe vremea ocupației sârbești – a fost redactat în sârbește, apoi iarăși în ungurește până în anul 1921, cu toate că din august 1919 comuna făcea parte din regatul României Mari. Din 22 martie 1922 procesele verbale se redactează în limbile română și maghiară și abia din aprilie 1922 numai în românește.”²⁵

Exemple similare ale suprapunerii sau succesiunii de diferite autorități pot fi zona de pe clisura Dunării și orașul Lugoj. Astfel la Moldova Nouă, ocupată de sârbi încă din noiembrie 1918, mai apoi la scurt timp preluată și din punct de vedere administrativ, se dă ultimul ordin notarial în limba sârbă la 16 iulie, urmând ca în 3 august să sosească pretorul român numit de Consiliul Dirigent²⁶. În al doilea caz, ancorarea proiectului francez în realitățile bănățene a avut drept consecință crearea unei singure unități politico-administrative, cu denumirea de Județul Lugojului²⁷. Acesta a fost împărțit în patru cercuri și 15 circumscripții, numite plăși. Fiecare cerc urma să fie condus de un comandant cercual, iar autoritatea la nivelul plășii era deținută de un căpitan, funcționarii maghiari fiind menținuți pe posturi. Pe lângă aceștia, urmau să fie desemnați ofițeri francezi, coordonați de generalul Farret, ce cumula puterea executivă²⁸. De asemenea, nicio numire sau revocare în/din funcții nu putea fi făcută fără acordul comandantului francez.

“Un funcționar civil din Lugoj (actualmente vicecomitele de Lugoj, suplinind funcția de prefect) va fi singurul reprezentant admis al guvernului ungar pe lângă generalul comandant al celei de a 11-a Divizii de Infanterie Colonială [...], Banatul ocupat urmând a face parte în continuare din teritoriul Ungariei până la decizia definitivă a Congresului de Pace.”²⁹

Un alt set de măsuri stabilea: instituirea cenzurii asupra publicațiilor; atribuțiile comandanților cercuali; dezarmarea gărzilor naționale, în special, și a populației, în general, indiferent de naționalitate; interzicerea purtării cocardelor naționale, cu excepția celei ungurești permisă funcționarilor și forțelor polițienești³⁰; organizarea reuniunilor doar cu acordul comandantului francez³¹. Toate aceste noi reglementări erau emise în limba franceză, apoi aduse la cunoștința locuitorilor prin publicarea lor în presa maghiară, germană și română.

²⁵ Gh. Cotoșman, *Comuna și bisericile din Giridava-Morisena-Cenad. Monografie istorică* (ed. a II-a, îngrijită de Gheorghe Doran), Timișoara 2009, p. 36.

²⁶ Al. Moisi, *op. cit.*, p. 209.

²⁷ Tatiana Duțu, *Situația Banatului la sfârșitul primului război mondial 1918-1920*, “Revista istorică” 7 (1996), 3-4, p. 193.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ George Cipăianu & Gheorghe Iancu, *Nouvelles contributions concernant l'institution de l'administration roumaine dans le Banat*, “Anuarului Institutului de Istorie Cluj” 35 (1996), p. 460.

³⁰ “Drapelul”, 1919, nr. 32 din 23 martie/5 aprilie, p. 2.

³¹ G. Cipăianu & Gh. Iancu, *op. cit.*, p. 460.

Justificarea creării acestei zone franceze de ocupație acționează pe două paliere: unul militar, de altfel declarat, și un altul politic, intuit din conținutul ordonanței. Demersul militar a fost întru totul justificat prin restaurarea ordinii în vederea normalizării funcționării serviciilor publice. Referitor la cel politic, identificăm incongruența între ceea ce dorea guvernul francez și gradul de aplicabilitate la nivel local. Astfel, Parisul (forurile de decizie politică și cercurile diplomatice) căuta să echivaleze situația concretă din Banat cu evoluția discuțiilor Conferinței de pace, în tonul general al unui context internațional mai amplu³².

Referiri disparate despre perioada franceză a Banatului mai pot fi reperate și în fondul Marelui Cartier General al Armatei Franceze (*Grand Quartier Général – GQG*). Însă documentele Marelui Cartier General al Armatei Aliate coordonat de mareșalul francez Foch au avut parte de un destin interesant. Începând cu primăvara anului 1940, o serie de acte ce denunțau comportamentul armatelor germane din Primul Război Mondial sau erau susceptibile a fi compromițătoare pentru noua forță cuceritoare au fost selectate și trimise la Berlin. Sfârșitul celui de al Doilea Război Mondial le va pune în mâna armatelor rusești, care le vor transfera la Moscova. Cu multă șansă, acestea sunt redescoperite în anii '90 și repatriate în două etape la Vincennes (1994 și 2000)³³. Documentele cu referire la Banat emană din activitatea celui de al 3-lea Birou al Marelui Cartier General al Armatei Aliate. Acesta avea misiunea de documentare și de realizarea de rapoarte pentru a fi trimise Statelor Majore Aliate, în vederea coordonării operațiunilor. Se regăsesc aici documente referitoare la internarea și repatrierea mareșalului german Mackensen, la încheierea convenției militare de armistițiu de la Belgrad, din 13 noiembrie 1918, și a atribuțiilor de negociator ale generalului Franchet d'Espèrey, comandantul Armatei Aliate din Orient, note despre situația prizonierilor germani de pe teritoriul României și al Iugoslaviei și despre revendicarea insulei turcești Ada-Kaleh de către sârbi și români³⁴.

Pentru a concluziona, o parte însemnată a patrimoniului documentar al Banatului a fost victimă a perioadei tulburi de după Primul Război Mondial. Este edificatoare descrierea făcută de avocatul George Gârda, numind "pagubă națională fiecare fir de grăunte distrus de vandalism."³⁵ Astfel am putut identifica două principale cauze: distrugerile de documente în urma actelor de vandalism din toamna anului 1918 de la sate și rechizițiile de documente de către ocupații sârbi, realizate în principal în orașe, mai ales în primăvara și în vara anului 1919. Dispariția surselor documentare privind această perioadă își poate găsi alternativa, cel puțin

³² Documentele, care tratează misiunea militară franceză în Banat din 1918-1919, se află la Service Historique de la Défense, Vincennes, în fondul *Armées du front oriental, 1914-1918* (20 N), la cotele 875-896: *Zone d'occupation française du Banat de Temesvar*. Invocându-se rațiuni tehnice, precum și un litigiu cu Ministerul Culturii din Franța, documentele menționate nu sunt oferite spre consultare cercetătorilor.

³³ Lieutenant Benoît Lagarde, *Grand Quartier Général des Armées Alliées 1914-1918, Sous-série GR 15 NN, Répertoire numérique détaillé*, p. 1-3.

³⁴ Service Historique de la Défense, Vincennes (S.H.D), fond 15 NN, ds. 44-45.

³⁵ "Drapelul", nr. 113 din 23 octombrie/5 noiembrie 1918, p. 2.

pentru unele localităţi, cum este Lugojul sau Timişoara, în fondurile arhiviste militare din Franţa.

The Documents Inheritance in Banat – Victim of the Tensions after the First World War Mondial

(abstract)

The end of the First World War in the region of Banat led to a lack of authority that favoured the irreversible loss of several traces of the past. This study makes an attempt to sketch a preliminary appraisal for this lost memory caused by the requisition, theft or destruction of the documents, archives, and libraries in Banat. This search focuses upon two types of sources: archival, particularly documents issued by the French military mission in Banat in 1919, which pointed to the peril of the loss of documents and intervened to save them; memoirs, works provided by the intellectuals, mostly powerless witness for the degradation of documents.

The French archival sources give an image at the regional level. The reports and informative notes issued by the mission mention the Serbian military occupation as the main peril in the robbery of the documents. Book fonds of various institutions, maps and cadastral plans of the counties in Banat and also masterpieces were commandeered under the reason of establishing the Serbian-Romanian boundary.

The memoirs regard the situation in Banat at micro level, from the village viewpoint. The social and national tensions, accumulated in the settlements in Banat during the war, augmented in the first days of November 1918, once with the substantial return of the soldiers from the battle front. Actually, the latter are not the only actors in the scenes of aggression, since the population itself was also involved in the large suite of violent facts: robberies, pillages, devastations, and destructions. The intellectuals in the villages, the priests in particular, had no power in preventing these destructions, only a few of them being able to prevent the people's rage against any Hungarian signs: inscriptions, books, documents, registers, and so on.